

Kettős értékrend, békéltetés és társadalmi alapértékek egy reformkori, cigányok közötti konfliktusban

NAGY PÁL

MTA TK Kisebbségkutató Intézet

HuCer Távkonferencia
2021. május 27-28.
Romológia szekció

A téma

A magyarországi cigányság múltjának kutatásában a holtpontról való elmozdulás egyik útja cigány közösségek társadalomtörténeti, történeti antropológiai vizsgálata. Az utóbbi három évben erre törekedtem publikációimban, különösen a Frühneuzeit-Infoban semi-ego dokumentumok elemzésével (2019). A békéltetés történeti kutatásának nincs közvetlen előzménye, előadásom új társadalomtörténeti alternatíva keresése. Ezt az alapkérdést vizsgálom egy reformkori, cigányok közötti konfliktusból, a társadalmi alapértékek és a kettős értékrend összefüggéseiben.

A helyszínek és a szereplők

A Zala megyei Mihályfa helységben és a közeli falvakban élő, egymással rokonságban álló cigányok. Mai kategóriák szerint nem besorolható csoport: muzsikus lókereskedők. A kulcsfigurák Görcsi György és János, mihályfai, illetve gyömörői férfiak. A további helyszíneken a férfiélet fontos, szimbolikus eseményei történnek: gyulakeszi vásár, sümegi serház. E helyek egyben a családok közötti egyensúly felborulásának színhelyei. A belső normák szerinti helyreállítás kulcsfigurája Görcsi János 60 éves anyósa, Kovács Katalin.

Elméleti keret

Minden társadalom megköveteli tagjaitól a minimális összhangot a biztonságos létezés érdekében (Á. Gergely 1996). Cigány közösségek vizsgálatakor kérdés: a belső kontroll összhangban van-e a szélesebb társadalmi normákkal és a hivatalos igazságszolgáltatással? A békéltető mechanizmus szerepe, hogy alkalmas személy(ek) révén létrejöjjön a konfliktusba került családok között a kommunikáció, helyreálljon az egyensúly és megmaradjon a családeeltartó képesség (Piasere 1997).

Módszer

Peres ügyirat elemzése (Nagy 2001).

Az események rekonstrukciója

1839. áprilisban, mihályfai cigány férfiak a Szent György napi gyulakeszi vásárból lakóhelyükre, Mihályfára tartva, betértek a sümegi serházba. Egyikük Görcsi György, akinek a rokonát, Görcsi Jánost keresték, ott is találták. György és János között az váltotta ki a vitát, majd a verekedést, amikor György felelősségre vonta Jánost, amiért a vásárban egy bunkós bottal leverte lovának derekát és elvette a szerencsáját. János tagadta, hogy megütötte volna a lovat. A szándékok és cselekedetek nem voltak egyértelműek, a történeseknek van egy ideológia szerinti és egy valós vonulata (l. Piasere 1997, a xoraxanókról). Az erkölcsi normák és a közösségen belüli, íratlan társadalmi szabályok betartása a vásárban is fontos, hiszen nyilvános cselekedetek zajlanak. A forrásokból nem derül ki, hogy Görcsi János megütötte-e a lovat és ha igen, miért tette volna. Bármilyen történt, Görcsi János a mihályfaiak szemében normaszegőnek számított, amiért a beteges, gyenge testalkatú ember halállal fizetett öt héttel a vásár után.

Amikor szeptemberben Zala vármegye törvényszékén büntetőper indult a mihályfaiak ellen, a tanúként meghallgatott cigányok azt vallották, hogy nem akarták megölni, sőt többen is szétválasztani igyekeztek a két Görcsit, Györgyöt és Jánost. Arról is beszámoltak, hogy Görcsi János sérüléseinek egy részét baleset okozta. Amikor kijöttek az ivóból a kocsiszínbe, János meg akarta ütni a többed magával már kocsin ülő Györgyöt, de a mozgásban levő kocsi hátsó tengelye elrántotta. Röviddel ezután a kapatos férfi a város végén a lováról is leesett.

A konfliktus hátterében húzódó lehetséges hiedelmeket és elvárásokat keresve, nem szisztematikusan alkalmazott viselkedési szabályokat találunk, inkább egy ideológiáról van szó, amely hétköznapi élet balul végződött dolgainak értelmezésére és elfogadhatóvá tételére szolgált. Görcsi János akarva-akaratlanul, megakadályozta, hogy György szerencsés, azaz hatékony lehessen. Az egyik tanú ilyen kontextusban idézte Görcsi György Görcsi Jánosnak szegezett szavait: „*miért ütötted le a lovam keresztcsontját, mikor láttad a szerencsémét*”. Lehetséges, hogy Görcsi János nem is ért a lóhoz, de bűnbakká vált. A Szent György napi vásár nem csak Görcsi György, hanem más cigányok számára is sikertelenül végződött. Görcsi József (György testvére) azt vallotta, hogy mivel nem volt szerencséje a vásárban, félrehúzódott és nem is ivott a többiekkel. Horváth János pedig nem is látta hogyan esett egymásnak Görcsi György és János, egy félreeső asztalnál sírt, mert aznap megdőglött egy lova.

Konfliktus

Módja (verekezés) szokványos.
Oka specifikus (közösségen belüli normák, hiedelmek)

Konfliktus kezelése

Első lépés: közösségen belüli közvetítés.
Második lépés: az egyezés és a megváltás találkozik a hivatalos jogrenddel (bosszú van egyéni cselekvéssel, társadalmilag elfogadott, átháramló vérbosszú nincs)

Az együttélés alapja

A rend és az élet folytathatóságának biztosításában a belső jogszokás és a hivatalos jogrend kiegyenlítődése. Az élet és a biztonság védelmének kölcsönös elfogadottsága. A felelősségre vonásban a hivatalos jogrend nem kerülhető el.

A tudományos értelmezés keretében maradva, valószínűségeként (és nem kétes bizonyosságként) dolgozhatunk azzal, hogy a kedvezőtlen események magyarázatára a rituális tisztaság fogalmi körébe tartozó hiedelmek kínálkoztak. A vásárban még nem jutottak szerephez, a következmények értelmezésében annál inkább: Göcsi János helytelen viselkedése miatt április 24. boldogtalan nap lett, miatta nem jutottak haszonhoz, elestek a lóeladás örömeitől, s meghiúsult a vásár utáni önfeledt együttlét is.

A szomorúságot, az elszenvedett szégyent, a meggyalázott büszkeséget és a Görcsi Jánossal szembeni haragot az sem enyhítette, hogy rokona volt Görcsi Györgynek és több más mihályfai cgánynak is. Amikor azonban május végén bizonyossá vált, hogy Görcsi János egészsége súlyosan megromlott, cigány közvetítők útján a gyömörői előljáróság jelenlétében egyezséget kötöttek, amit a jegyző foglalt írásba. Görcsi György és a verekedésben részt vett másik öt mihályfai cigány 100 forint jóvátételt fizettek Görcsi Jánosnak. Ezzel teremttették meg Görcsi János halála esetére családja biztonságát. Görcsi János felesége és gyömörői rokonai pedig kötelezték magukat, hogy a megyefai atyafisággal szemben a jövőben semmilyen követelést nem támasztanak.

Az írásba foglalt egyezséggel helyreállt a felek között a kölcsönösen elismert egyenrangúság és erős közösségi kontroll alatt megteremtődött az élet folytathatóságának feltétele.

Hivatkozások

Leonardo Piasere: A ciganológusok szerelmei. Válogatott tanulmányok. ELTE BTK Kulturális Antropológia, Budapest, 1997.

Prónai Csaba: Cigánykutatás és kulturális antropológia. Budapest – Kaposvár, 1995.

Á. Gergely András: Politikai antropológia. MTA Politika Tudományok Intézete, Budapest, 1996.

Nagy Pál: Roma in semi-ego documents in 18th century Hungary. Frühneuzeit-Info, 30/2019. 91-105.

Nagy Pál: Cigányperek a Dél-Dunántúlon. Romológiai Kutatóintézet Közleményei 6. Szekszárd, 2001. 113-138.

Támogatás: NKFI 128848. Székelyföldi identitásépítés a 19-20. században. TK, Kisebbségkutató Intézet.